DESTAN ARAŞTIRMA ve İNCELEMELERİNDE KULLANILAN BAZI TERİMLER HAKKINDA -I-

Doç. Dr. Metin EKİCİ*

Abstract:

One of most interesting oral and literary creations is the epic works. Epic creations of the Turkish people have attracted both Turkish and foreign scholars. The research and studies on the Turkish epics have become very large that requires a study of bibliography.

While the increase on the Turkish epic studies, the usage of some of the important terms has become vital. Therefore, it is important to know and evaluate some of the most common terms, at least, for the students of the epic studies. The aim of this

* Doç. Dr. Metin EKİCİ, halen E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

article is not more than the to provide the basic meanings and some personal arguments on those widely used terms.

Key Words (Anahtar Kelimeler): Destan (Epic), Terimler (Terms), Türk (Turkish), Sözlü (Oral), Yazılı (Written).

Türk boylarına ait sözlü ve yazılı edebî yaratmalar içinde en ilgi çekici olan eserler "destan" adı altında yaratılan eserlerdir. Türk destanları, gerek Türk dünyasında, gerekse Türk kültürüne ilgi duyan yabancı bilim adamlarınca yoğun bir şekilde araştırılmakta ve incelenmektedir. Türk destanları; özel bir ilgi alanı, hatta halk bilim araştırmalarında bir alt bilim dalı haline gelmiş gibidir. Ancak, araştırma ve incelemelerin artışı ile birlikte, bu incelemelerde kullanılan bazı terimler de dikkat çekecek bir şekilde ön plana çıkmaktadır.

Bu makalenin amacı, Türk halk bilimi araştırmacılarının ve özellikle de destanlar hakkında araştırma ve inceleme yapan öğrencilerin dikkatlerini Türk dünyası ve dünya destanlarını araştırma ve incelemede kullanılan önemli bazı terimlere çekmek ve yapılacak araştırma ve incelemelerde kullanılacak teorik ve metodik yaklaşımlarda, bu terimlerin nasıl kullanıldığını ve kullanılabileceğine dair bazı açıklamalarda bulunmaktır. Aynı zamanda, bu terimlerle ilgili böylesi bir tartışmanın da, konuyla ilgili araştırmacılar için yararlı olacağını ve Türk dünyası destan araştırmalarının daha sağlıklı bir terim yapısına kavuşacağını düşünmekteyiz.

Bu amaçla, alfabetik sıralama yerine, daha çok birbiriyle ilgili, yani zıt veya eş anlamlı kullanılan terimler aşağıdaki sıralama çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır. Bu makale, daha ileri bir seviyede terminoloji oluşturma gayretlerinin ilk denemesinden daha fazla bir şey olmayıp, araştırma ve incelemelere kolaylık sağlama amacıyla hazırlanmıştır.

Böyle bir makalede ilk olarak "Destan" terimini tanımlamak yerinde olabilirdi, ancak, biz, destan terimini başta açıklamak yerine onun hakkında burada kısaca bilgi verip, makalenin sonunda, bütün terimler hakkında bir değerlendirme yaptıktan sonra bilgi vermenin daha uygun olacağını düşündük. Bu sebeple, bu ilk kısımda destan terimine kısa bir temas yer alacak, terimin yeniden ve daha geniş bir tanımı ise bu makalenin ikinci bölümünün sonunda verilecektir.

Farsça bir kelime olan destan terimi hemen hemen bütün Türk lehçelerinde ortak olarak kullanılan bir terimdir. Çeşitli Türk lehçeleri arasında bu terimin kullanımında sadece fonetik farklar vardır. Örneğin; Destan, "Dastan", "Dästan", "Dessan" gibi (Levend 1980; 145-170)[1].

Terim, özellikle Türkiye Türkçesinde kahramanlık konulu anlatmaları ifade ederken, diğer bazı Türk lehçelerinde aşk konulu anlatmaları, başka bir ifadeyle Türkiye Türkçesindeki "Halk Hikayesi" teriminin ifade ettiği anlatmaları da karşılamaktadır. Örneğin; Azerbaycan Türkçesinde "Muhabbet Destanları" kullanımında "*aşk konulu anlatmalar*" destan terimiyle ifade edilmektedir.

Şekil, muhteva, anlatıcı, dinleyici ve fonksiyon bakımından oldukça karmaşık özellikler arz eden destan terimi oldukça tartışmalıdır ve her hangi bir eser için kullanılırken dikkatli davranmak gerekmektedir. Bugüne kadar daha çok metin merkezli yaklaşımların her hangi bir anlatmayı, sadece metne ait özelliklerinden hareket ederek, destan terimiyle adlandırmalarından dolayı, terimin tam olarak ne türdeki metinleri karşılaması gerektiği belirsizleşmiştir.

Destan teriminin muğlak kapsamı, en çok halk bilimi öğrencilerini zorlamakta ve terimin ifade ettiği metinler daha çok önceden mühürlenmiş metinlerle örneklenmeye çalışılmaktadır. Örneğin; Manas Destanı, Alpamış Destanı, Oğuz Kağan Destanı vb. gibi.

[1] Agah Sırrı Levend, "Destan" kelimesini Zal'in adı olarak vermekte ve "hile" anlamında kullanıldığını belirtmektedir.

Ancak, örnek metin Köroğlu veya Dede Korkut olduğunda belli belirsiz bir kararsızlık ortaya çıkmakta, bazı tereddütler belirmekte, daha başka terimlerden de yararlanarak "destan" terimi açıklanmaya çalışılmaktadır. Şimdi, biz de, destan terimini bir kenara bırakıp, ama tekrar dönmek üzere, konuyu açıklamada kullanılan diğer bazı önemli terimlere bakalım.

1. Epos, Epope, Epik:

Eski Yunanca bir kelime olan "epos" terimi şiir anlamına gelmektedir. Terim olarak edebî yaratmaları sınıflamada kullanılan ve kahramanlık şiirlerini ifade etmede kullanılan epos terimi, destani şiiri ifade ederken "epopiia" veya "epopee" yani "şiir şeklinde anlatmak" anlamını kazanmıştır (Yöntem 1930; 1-2).

Aristo tarafından kullanılan ve tanımlanan "epos" veya "epopee" terimi şu temel özelliklerle tanımlanmıştır: "Epopia"; "temsili (mimétké)", "anlatmaya dayalı (diegematike)", "ölçülü (en métro)" ve "belli bir uzunlukta (mekos)dır." "Trajedi gibi, "epopiia" da, olayların ölçülü bir şekilde (mimésiz spondaion) sunulmasıdır; fakat destanın ölçüsü, altı mısralı ve kahramanlık konulu olması itibariyle farklıdır (Reichl 1992; 120-122).

Esas itibariyle yukarıda özet olarak verdiğimiz Aristo'nun tanımı, destanın tanımlanmasında bir ölçü olarak kullanılmış ve aynı zamanda bir edebî yaratmanın da "destan" terimi ile adlandırılmasında yukarıdaki ölçütlere uygunluk aranmıştır.

Batı dillerinin hemen hepsinde kullanılan ve "epope" veya "epik" şeklinde yazılan kelime, Türk lehçelerine hem "epos" veya "epope" hem de "epik" şeklinde geçmiştir. Epos kelimesi daha çok Rusça etkisinde kalmış olan Orta Asya'daki Türk boylarının lehçelerinde kullanılırken, "epope" ise Fransızca ile ilişkili olan ve "epik" ise İngilizce ile ilişkili Türk lehçelerine girmiştir. Özellikle Yunanca olan bu kelimenin Yunanca'dan Türkçe'ye doğrudan alınmaması tartışılması gereken bir başka nokta olup, atalarımız kadar hassas davranıp davranmadığımızın bir göstergesi olarak düşünülebilir veya dinî taassuptan dolayı "Destan"

terimini Farsça'dan almayı tercih eden atalarımıza karşı, Batılı olmayı tercih eden Tanzimat sonrası kuşaklar olarak "epos", "epope" veya "epik" terimlerini tercih ettiğimiz düşünülebilir.

Orta Asya Türk boyları arasında "epos" terimi daha çok Manas Destanı gibi, büyük hacimli eserler için kullanılmaktadır. Epope veya epik terimleri ise, hem genel olarak bir tür adı, hem de küçük veya büyük çaplı, ancak kahramanlık konulu bütün eserler ve özellikle de "destan" teriminin karşılığı olarak bütün Türk lehçelerinde kullanılmaktadır.

Günümüzde ise, gerek "epos" gerekse "epik" terimleri Batı dillerinde de Aristo'nun tanımından çok öte eserler için kullanılmaktadır. "Epos" ve "epik" terimlerinin batı dillerindeki anlamları da oldukça karmaşık hale gelmiş ve tartışmalıdır. Günümüz Batı dillerinde bu terimlerin gerçek anlamını açıklamanın artık mümkün olmadığının bir örneği olarak, 1994 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Wisconsin Eyaletinde düzenlenen uluslararası bir kongrenin adının "What Is the Epic?" (Epik Nedir?) başlığını taşıdığını belirterek bu tartışmaya bir nokta koyalım.

2. Sözlü Destan:

Destanî anlatmaların yaratım ve oluşum süreci ile ilgili bir terimdir. Destan metinlerinin, Bahşı, Jırav, Akın, Gayçı, Olonghohut, Ozan, Şair Türk lehçelerindeki adları veya genel olarak destancı adını verdiğimiz sanatçılar tarafından ve çoğunlukla sözlü (şifahi) olarak yaratıldıkları, bu eserlerin belli bir zaman sonra kesin şeklini aldıkları ve son aşamada ise yazıya geçirildikleri kabul edilmektedir. Yazıya geçirme veya son aşama, daha sonra destan terimi çerçevesinde tartışılacaktır.

Destanların çoğunlukla sözlü olarak yaratılmaları kesinlikle doğrudur. Sözlü olarak günümüze kadar gelen bazı destan örnekleri ise; Manas, Alpamış ve Köroğlu'dur. Türk Dünyasının Orta Asya'da kalan kesimindeki pek çok destan ise, hâlâ sözlü olarak devam

etmekte veya yakın dönemde yazıya geçirilmiş bulunmakta, hatta bazılarını yazıya geçirme çalışmaları devam etmektedir.

Sözlü olma ve sözlü olarak bir destanın anlatımının devam etmesi daha çok usta-çırak ilişkisinin sürekliliği ve böylece kuşaktan kuşağa aktarımın devam edebilmesi ve de bu anlatıcıları zevkle dinleyecek dinleyici kitlesinin varlığına bağlıdır. Bu iki temelin varlığıyla ayakta kalabilen ve "sözlü gelenek" olarak adlandırdığımız sosyal yapının varlığı bir destanın sözlü olarak devamlılığını sağlar. Aksi takdirde, bir destan ya yazıya geçirilerek muhafaza edilecek ya da geleneğin zayıflayıp şekil değiştirmesiyle unutulup, kaybolacaktır.

3. Yazılı Destan:

Bu terim sözlü olmanın bazen zıddı, bazen de bir sonraki aşaması anlamında kullanılan ve de destan metinlerinin yaratımı, muhafazası ve aktarımını açıklamada kullanılan bir terimdir.

Sözlü olarak yaratıldıkları tahmin edilmekle birlikte, sözlü şekilleri mevcut olmayan, ancak yazılı metinleri elimizde bulunan bazı destanlar yazılı destan terimiyle açıklanır. Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Kitabı içindeki anlatmalar, Divanü Lügati't-Türk'teki parçalar sözlü olarak yaratılmış, ancak zamanla sözlü şekilleri unutulmuş ve sadece günümüze yazılı olarak ulaşmışlardır. Ancak, bazı destan metinleri de tamamen yazılı olarak yaratılmış gibi görünmektedir. Örneğin; özellikle "İslamiyet Sonrası Türk Destanları" başlığı altında verilmesi alışılagelmiş, Anadolu sahası yaratmalarından "Gazavatnameler" adıyla da bilinen "Battalname", "Danişmendname", "Saltukname" gibi eserler yazılı destanlardır veya ilk şekilleri de yazılı eserlerdir. Bu eserlerin ilk olarak sözlü şekilde yaratıldıkları hakkında elimizde kayıtlar bulunmadığı için, bunları "yazılı olarak yaratılan" destanlar kabul ediyoruz.

Yazılı olmakla ilgili üçüncü ve son durum ise, sözlü gelenekte anlatılmakta olan destanların, genellikle bilimsel amaçlarla, derlenerek yazıya geçirilmesidir. Örneğin;

Radloff'un "Proben" serisinde yayımladığı çeşitli Türk destanlarına ait metinler bu türdendir. Bu tür yayımları veya destan metinlerini "Derlenip, Yazıya Geçirilmiş Destanlar" şeklinde adlandırmak daha doğru olur. Ancak burada da tartışmalı olan bir nokta, yazıya geçiren derlemecinin kimliği meselesidir. Eğer yazıya geçiren kişi Homer veya Elias Lönnrot gibi, kendisi de şair-destancı bir kimse ise, derlediği metinlere kendi kimliğini, başka bir ifadeyle üslubunu yansıtır ki, bu durumda ortaya çıkan eserin değerlendirilmesi çok farklı şekillerde olabilir. Derlemenin ikinci şekli ise, Kaşgarlı Mahmud veya günümüz halk bilimcilerinin yaptığı gibi doğrudan doğruya anlatılanları dikte etmek veya teyp, kaset vb. araçlara kaydedilen metinleri transkribe etmek suretiyle olur.

Yazıya geçirmenin bu iki farklı şeklinin destan tanımları için de önemli olduğunu, "destan" tanımlarında son aşama kabul edilen "Bir şair-destancı tarafından yazıya geçirilmek" ölçütünün aslında doğru bir yaklaşım olmadığını belirtelim. Bu yaklaşımın, Homer ve Lönnrot'a bakarak, Batı destan tanımlarının ülkemizde benimsenmesinden kaynaklanan yanlışlarından olduğu düşüncesindeyiz.

Bir metin, yazıya geçirilmese de destan özelliğine sahip olmak için daha başka ölçütlere göre değerlendirilmelidir. Yazılı veya sözlü olarak yaratılmak, yazıya geçirilmek veya günümüzde de sözlü olarak devam etmekte oluş, bir metnin destan türü adı altında yer alabilmesi için yeterli ve geçerli sebeplerden birisi olamaz.

4. Temel-Asıl Destan:

Daha çok Batılı destan araştırmacıları tarafından kullanılan ve İngilizce'de "Primary" şeklinde ifade edilen bu terim destan metinlerinin oluşumu için kullanılan bir terimdir. Bir destan metninin sözlü gelenekte ve en eski veya ilk şekline gönderme yapar. Destan metinlerinin eş metinlerinin (varyantlarının) ortaya çıkması meselesine bağlı olarak da kullanılır. Bu terim daha çok kaynak veya orijin meselesini çözerken kullanılan bir terimdir.

Aynı zamanda bir destan metninin farklı şekillerinin, yani masal veya hikaye kadar kısalmış şekillerinin temelde nereye kadar gittiğini ifade eder.

5. İkincil Destan:

Temel veya asıl bir destan metninden yaratıldığı kabul edilen veya düşünülen destan metinleri için kullanılmakta olup, İngilizce'de "*Secondary*" şeklinde ifade edilir. Destan incelemeleri sonucunda, daha çok eski destan metinleriyle organik bir bağ içinde bulunduğu ortaya konulabilen veyahut da bir kültürden başka bir kültüre taşınmış bir destan metninin aslından uzaklaşmakla birlikte, bazı bağlarını halen muhafaza ettiğinin gösterilmesi için kullanılır.

6. Doğal Destan:

Destan geleneğinin canlı olarak yaşadığı veya yaşatıldığı bir toplumda, belli olaylara bağlı olarak yaratılmış ve şekil, muhteva, anlatıcı-dinleyici ve fonksiyon özellikleri bakımından destan türünün özelliklerine sahip olan ve çoğunlukla da sözlü anlatmalar için kullanılan bir terimdir. Genellikle destan yaratım ve anlatımı için gerekli sözlü gelenek ortamına sahip bir dönemde yaratılmış destanlar, doğal destan olarak kabul edilmektedir. Örneğin; Alpamış, Köroğlu bu türden kabul edilir.

7. Yapay (Suni) Destan:

Destan geleneğini ve destanların oluşum çağını tamamlamış bir toplumdan yerleşik ve endüstri toplumu haline gelmiş ve büyük dış düşmanlarla ilgili mücadele vb. olayların yaşanmadığı, yazılı kültürün etkin olarak kendini kabul ettirdiği ve de eğlence araçlarının günümüzdekilere daha yakın eğlence aracı olarak benimsendiği bir toplumda, bazen yazılı

olarak, bazen de sözlü olarak yaratılan, ancak şekil ve muhteva bakımından eski destan metinlerine benzetilerek üretilmiş anlatmalardır.

Bu anlatmalar genellikle belli bazı siyasal amaçlara yönelik olarak üretilmiştir ve destan geleneği içinde çok fazla benimsenip, yayılmaları söz konusu değildir. Bu tür destan metinleri ya eski anlatmalardan derlemeler; örneğin Kalevela gibi, ya da şekil olarak eski, konu olarak yeni; örneğin Yoldaş Lenin Destanı gibi, olabilir.

8. Halk Destanı:

Bir destanın ait olduğu toplumsal grubu veya sınıfı ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu terim daha çok Sovyetler Birliği döneminde ortaya atılmış siyasî amaçlı terimlerden biridir. Sovyet sisteminin "halklar" birliği olarak kabul edilmesi fikrinden hareketle kullanılmaya başlanan ve Rusça "Narod" kelimesinin karşılığı olarak Türk lehçelerinde kullanıldığını gördüğümüz bu terim, siyasal amaçların ötesinde bir şey ifade etmemekte, ancak belli bir millete ait olma özelliğini ortadan kaldırma eğilimini vurgulayarak, Sovyet halklarının birlik ve bütünlüğünü sağlama endişesini taşımaktadır. Diğer türlü, bütün toplumların destanları doğal olarak o toplumun, milletin veya halkın destanıdır. (Halk terimi hakkında bk. "Halk, Halk Bilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme" Milli Folklor, Sayı; 37, S. 139-153.) Köroğlu, gibi bazı destanların Türkiye'de de "Halk Destanı" terimiyle adlandırılmaya çalışılması, yukarıda açıklamaya çalıştığımız amaçlara yönelik bir kullanımdır.

9. Millî Destan:

Belli bir destanı ifade etmekten çok, belli bir millete ait olan destanlar grubunu veya destan terimi altında yer alabilen bütün eserleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Daha çok eser adlarında veya konuşma arasında karşılaştığımız "Millî Destan" ifadesi, aynı

zamanda farklı milletlere ait destani eserleri "biz" ve "onlar" kavramlarından hareket ederek ayırt etmek veya karşılaştırma yapmak için kullanılmaktadır. Bu terimin Cumhuriyet döneminden itibaren kullanıldığını ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumlarında kullanılan "millî" teriminin ifade ettiği anlama gönderme yaptığını belirtelim.

Günümüzde ise "millî" kelimesinin yerini "Türk" kelimesi almalıdır. Ancak, burada da "Türk" kelimesini sadece Türkiye Türklerini ifade eden dar bir anlamda kullanmanın sakıncalı olduğunu, Türk kelimesinin ana bir yapıya gönderme yapacak şekilde kullanılması gerektiğini de belirtelim. Türk kelimesini sadece Türkiye Türkleri için kullanıp, diğer Türk boyları için de sadece boy ismine gönderme yapan, "Kazak", "Özbek" veya "Türkmen" destanları gibi, kullanımların yeni karmaşalara ve parçalanmalara yol açacağını, bunların yerine "Türk Boylarının Destanları" veya "Türkiye Türkleri Destanı", "Kazak Türkleri Destanı", "Özbek Türkleri Destanı" gibi, kullanımların Türk Dünyasında daha birleştirici ve bütünleştirici terimler olarak kullanımının yaygınlaştırılmasının daha sağlıklı sonuçlar ortaya koyacağını ifade edelim.

10. Tarihî Destan:

Tarihî Destan terimi daha çok destan metinlerinin tasnifi sırasında kullanılan bir terimdir. Özellikle, Orta Asya'daki Türk boylarının destanlarını tasnif etmede kullanılan "Tarihî Destan" terimi, bir destan metninin, bir toplumun tarihinde önemli bir yer edinmiş ve tarihi tespit edilebilen önemli bir tarihî olaya ve olaylara gönderme yapmak veya tamamen bu olayları konu alması özelliklerine göre kullanılmaktadır. Örneğin; Kazak Türklerinin destanları tasnif edilirken kategorilerden birisi "Tarihî Destanlar" şeklinde verilmiştir (İbrayev 1998; 20-24).

Tarih ve tarihî olaylar, destani eserlerin yaratılmasında vazgeçilmez temel unsurlardandır. Hemen bütün destanların oluşumunda önemli bir tarihî olay vardır. Bu olaylar

bazen bir Türk devletinin veya hanlığının kurulması, bazen de bir Türk boyunun başka bir devlet veya başka bir toplumla mücadelesini konu edebilir. Bu olayların bazıları tarihî belgelerle yakınlık arz eden bir şekilde destani eserde yer alabilirken, bazı olaylar ise, tarihî belgelerden oldukça uzak bir şekilde destani eserde yer alabilir. Bazı destani eserlerde yakın tarihteki, örneğin; 1900-1920 arasındaki, olaylara gönderme yapılırken, bazıları ise 13-15. yüzyıllarda geçen ve Türk boyların birleşip devlet kurmaları veya her boyun bir hanlık halinde temsili dönemindeki olayları konu edebilir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, belli bir döneme ait ve belgelerle açıklanan tarihî olayları konu edinen destanları "Tarihî Destan" ve belgelerle açıklanamayan destanları başka bir kategori altında değerlendirmek destan tasnif işini zorlaştırmaktan başka bir şey getirmez. Bu tür bir yaklaşım "Tarihî-Coğrafi Yöntem"in bir yaklaşımıdır ve "Metin Merkezli" halk bilim yaklaşımlarından biri olarak eleştiriye açıktır. Metnin içindeki unsurları her zaman tarihî olayların tam yansıtımı olarak düşünmek bizi yanlışlığa sevk edebileceği gibi, bilinen tarihî olaylar üzerine kurulmuş bir destan metnini de "Tarihî Destan" olarak değerlendirmek doğru değildir. Çünkü her destan tarihî olay veya olaylara gönderme yapar veya bu olayları konu eder.

11. Arkayık (Arkaik) Destan; (Mitik Destan):

Türk destanlarını ve özellikle de Orta Asya Türk boylarının destanlarını tasnif ederken kullanılan terim veya terimlerdir. Arkayık Destan terimi; belli bir tarihî döneme bağlanamayan veyahut da metnindeki olaylar, tarihî belgelerdeki olaylarla tutarlı bir şekilde paralellik göstermeyen destanlar için kullanılmaktadır. Bazen bu tür destanlar, içlerinde çok fazla mitik unsurlara yer vermelerinden dolayı "Mitik Destan" terimiyle de adlandırılabilmektedir.

Hemen her destanın içinde bazı olağanüstülüklere yer verilmesi mümkündür. Olağanüstülük ifade eden unsurların bazıları mitlerle tam olarak örtüşebilir. Mitik unsurlar sadece destanlarda değil, masal, hikaye ve hatta fıkralarda bile söz konusu olabilir. Mitik unsurların bir anlatmada bulunması, o metnin tam olarak mit kategorisi veya mit türü içinde sınıflandırılması için yeterli sebep değildir.

Mit ve destan farklı türlerdir. İçinde mitik unsur bulunduran "Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi" anlatmasını "Mitik Destan" veya "Mitik Hikaye" şeklinde adlandırmak mümkün müdür? Tabii ki değildir. Ya "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" anlatmasını? Her iki anlatma da, Dede Korkut Kitabı'ndaki diğer anlatmalardan farklıdır, ancak ikisi de mitik veya arkayık destan şeklinde adlandırılamaz. Tabii ki, Tepegöz anlatmasındaki olağanüstülük unsuru veya mitlerde gördüğümüz olağanüstü varlık veya yaratıkla mücadele etme unsurlarının bulunması, insan düşmanlarla mücadele eden diğer anlatmalardaki kahramanların olaylarından, herkesin dikkatini çekecek şekilde, farklıdır. Ancak hiçbir şekilde bu anlatmayı mitik, diğerlerini daha başka adlarla adlandırmak tasnif işimizi kolaylaştırmaz. Sadece ve mutlaka metnin unsurlarına göre bir sınıflama yapmamız gerekiyorsa, "Mitik Unsurlar İhtiva Eden Destanlar" şeklinde bir adlandırma daha doğru olacaktır.

Arkayık Destan terimi ise, tarihini belgelerle gösteremediğimiz destanlar için kullanılmaktadır. Belki bir grup destan metni için kronolojik bir sıralama yapılmak istendiğinde doğru bir ifade olabilir. Ancak, arkasından gelen sıralamalar farklı özelliklere göre yapılırsa tasnifte mantık hatası olur. Bütün metinler aynı temel özelliğe göre sınıflandırılmak durumundadır. Birkaç tanesini oluşum dönemlerine göre; "*eski-yeni veya en eski, eski, yeni ve daha yeni*" şeklinde sınıflandırıp, bir kısmını ise kahramanlık, aşk vb. gibi kategorilere göre sınıflandırmak yanlışlığa yol açacaktır.

"Arkayık", "Mitik" ve "Tarihî" destan terimlerinin kullanımı genel olarak metin merkezli halk bilim yöntemlerinin ortaya koyduğu terimlerdir. Bu terimlerin, "*bağlam*" ve

"*icra*"ya gönderme yapılmadan, gelişi güzel kullanılması sakıncalıdır. Halk bilimi öğrencilerini bu terimleri kullanırken dikkatli olmaları konusunda uyarmak gerekir. Tıpkı, bazı batılı bilim adamlarının "İcat Edilmiş Gelenekler" (Invented Tradition) terimini, oluşum tarihlerini kesinlikle tespit edebildikleri, belli halk uygulamaları için kullanmalarında yanlış yaptıkları gibi, bizler de "arkayık", "tarihî" ve "mitik" destan terimlerinde aynı yanlışı yapmayalım. Çünkü her gelenek belli bir zaman ve yerde icat edilmiştir. Bunlardan daha yakın dönemde oluşan ve tarihi bilinenlere "*icat edilmiş*", oluşum tarihini tam tespit edemediklerinize "*asıl gelenek*" terimini kullanmak doğru olmaz. Herhangi bir halk uygulaması, ilk başta, belli bir grup tarafından, belli bir yer ve zamanda oluşturulmuş, yani "*icat edilmiştir*". Ancak, zamanla bu uygulama yaygınlık kazanmış ve daha geniş veya dar bir alanda uygulanma şansı bulurken, aynı zamanda çok çeşitlilik kazanmış, yani "eş metinler de oluşturmuş" olabilir ve böyle bir süreçten sonra "gelenek" teriminin ifade ettiği anlam içinde değerlendirme özelliği kazanmıştır. Bu tür uygulamaların eski veya yeni oluşları onların "icat edilmiş" terimiyle ifade edilmelerini gerektirmez.

Aynı şekilde, tarihî belgelerle paralel olan destanlar için "tarihî destan", tarihî belgelerle örtüşmeyen veya tarih araştırmalarımızdaki eksik ve yetersizlikler sebebiyle, haklarında yeterli belge bulamadığımız veya bulduklarımızla paralellik arz etmeyen, belgelerle örtüşmeyen destanları "arkayık" veya "mitik" olarak tanımlamak da doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

(Devam Edecek)